

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA
V PLZNI

Fakulta pedagogická
Katedra českého jazyka a literatury

Archetyp „la belle Juive“ v české
literatuře
v dílech vybraných autorů
1. poloviny 19. století

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Libor Ledvina

Vedoucí práce: prof. PhDr. Viktor Viktora, CSc.

Plzeň 2018

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Datum:

Podpis:

Rád bych poděkoval panu profesoru Viktoru Viktorovi, vedoucímu mé kvalifikační práce, a to za odborné připomínky. Dále bych rád poděkoval panu profesoru Jiřímu Holému z Karlovy univerzity za doporučení vycházet při psaní této práce z publikace Oskara Donatha, která se stala pomyslnou pokladnicí pro tuto práci.

Anotace

ANOTACE

Tato kvalifikační práce se zabývá mapováním archetypu „la belle Juive“, krásné Židovky, v české literatuře 1. poloviny 19. století. K analýze archetypu „la belle Juive“ v české literatuře byly vybrány texty Karla Hynka Máchy, Josefa Jiřího Kolára, Václava Klimenta Klicpery a Jana Kollára. Archetypy byly následně mezi sebou porovnány. V konečné fázi byly zasazeny do kontextu světové literatury.

ANNOTATION

This thesis deals with the analysis of the archetype „la belle Juive“, the beautiful Jewess, in the Czech literature of the first half of the 19th century. For the analysis, the texts of Karel Hynek Macha, Josef Jiri Kolar, Vaclav Kliment Klicpera and Jan Kollar were chosen. Next, the archetypes were compared with each other. In the end, they were compared to the similar characters of world literature of the same time.

Klíčová slova:

La belle Juive, krásná Židovka, literární archetyp, česká literatura, romantismus, analýza

Key Words:

La belle Juive, the beautiful Jewess, archetype, Czech literature, romanticism, analysis

Obsah.....	5
1. Úvod	6
2. Archetyp „la belle Juive“ a jeho stopy ve světové literatuře 19. století.....	8
2.1. George Gordon Byron.....	12
2.2. Walter Scott.....	15
2.3. Eugène Scribe.....	18
3. Archetyp „la belle Juive“ v české literatuře 1. poloviny 19. století.....	21
3.1. České literární romantično.....	21
3.2. Karel Hynek Mácha.....	23
3.3. Ján Kollár.....	31
3.4. Václav Kliment Klicpera.....	35
3.5. Josef Jiří Kolár.....	38
4. Závěr.....	43
6. Resumé.....	45
5. Literatura.....	47

1. Úvod

O archetypu „la belle Juive“ se v české literární vědě začalo již mluvit, ale podrobněji se tímto fenoménem dosud nikdo nezabýval. Ve francouzské a britské literární vědě již existuje řada prací, které se archetypu věnují podrobněji.

Výzkumy v mapování židovských postav v jednotlivých národních literaturách odhalují, že ani literatura nebyla ušetřena antisemitismu, protižidovských výpadů a urážek. V reji těchto invektiv vůči Židům však nalézáme archetyp „krásné Židovky“. Podle názoru autora je vhodné zmapovat tento literární archetyp, který s ohledem na „nepopularitu Židů“ ve zvoleném období jako by logicky nezapadal do našeho chápání antisemitského 19. století.

„La belle Juive“ neboli archetyp krásné Židovky je záležitostí celoevropskou. Ambicí této práce bude podrobněji zmapovat archetyp „la belle Juive“ v české literatuře a napravit neduh, který česká literární věda vůči zahraničním literárním vědám má. Pro literární vědu je cenné každé poznání, které rozšiřuje její chápání a vymaňuje ji z cest jedné interpretace. Doby, o nichž pojednáváme, jsou poznamenány silným antisemitismem.

I přes onu nevraživost vůči Židům zůstala krása židovských žen téměř nedotčena, byla nesčetněkrát různými autory napříč Evropou literárně zpodobena. Literárního vědce by měla zajímat otázka, proč tomu tak bylo, proč židovské krásky tolik zajímaly literáty tvořící v tomto období. Zároveň by měl mít na paměti, že tyto otázky asi nebude nikdy moci s jistotou zodpovědět.

Práce začíná ohledem do jiných národních literatur na evropském kontinentě. Pohled za hranice české literatury je nutný, neboť „la belle Juive“ vyrostla v prostředí západních literatur. Tyto souvislosti je třeba neustále mít na paměti. Společenskými styky, komunikací mezi kulturami se dostala

hlouběji do vnitrozemí evropského kontinentu.

Pohled za hranice české literatury je vhodný také v případě, kdy shledáváme, že se způsob uměleckého ztvárnění archetypu liší. Neexistuje totiž univerzální, „unievropský“ archetyp krásné Židovky. V pracích některých literárních vědců se operuje s termíny „východní“ a „západní“ Židovka, čímž je naznačeno, že se postavy v jednotlivých kulturních oblastech liší. Cílem práce je, pokud to bude možné, postihnout i tento faktor.

Hledání židovských literárních postav v české literatuře vychází z publikace Oskara Donatha, která mapuje židovské postavy v české literatuře ohraničené na začátku tvorbou Karla Hynka Máchy, pokračuje dále až po umělecké působení Jaroslava Vrchlického. V této práci se s časovým ohraničením Oskara Donatha nepracuje. Zvolen je časový interval odpovídající zhruba vymezení celé první poloviny 19. století, tedy od roku 1801 až do roku 1850, který se v české literární vědě tradičně označuje jako národní obrození. Tento interval byl zvolen z důvodu kulturního a společenského předělu nejen v českých zemích, ale i na evropském kontinentu.

Pro účely této práce byly vybrány následující postavy: Lea z Máchova románu *Cikáni*, Ester z Kolárovy Slávy dcery, Rebeka a Verena z Kolárova dramatu *Pražský Žid* a Juta z Klicperovy hry *Izraelitka*. Na základě literární analýzy bude následně určeno, zda tyto postavy odpovídají archetypu „la belle Juive“.

Výběr tématu byl dán osobním zájmem o problematiku národního obrození. Obrození samotné samozřejmě nelze chápat jako čistě literární fenomén, dle názoru autora je naopak důležitější jeho společensko-kulturní situace. Pochopit vztahy a procesy, které konstituovaly tehdejší společnost, znamená chápat i část dnešní české identity. Je jednoduché sklouzávat k zavedeným klišé, tomu se však autor při psaní této práce snaží vyhnout.

2. Archetyp „la belle Juive“ a jeho stopy ve světové literatuře 1. poloviny 19. století

Ačkoliv těžištěm našeho soustředěného zájmu je analyzování archetypu „krásné Židovky“ v české literatuře stanoveného období, je nutné v rámci srovnání poukázat na výskyt archetypu i u vybraných evropských autorů. Samotný archetyp totiž nevznikl na české půdě, je to „produkt“ západních literatur, v nichž se také poprvé objevil¹. Neznamená to však, že by česká společnost neměla příležitost se s tímto literárním ztvárněním krásy židovských žen setkat.

Naopak doklady o ztvárnění krásy židovských žen v literárních textech české literatury námi zvoleného období dokazují, že zde existoval inspirační impuls ze západní literatury, který česká literatura určitým způsobem absorbovala. Tento impuls nemá charakter prostého epigonství, projevil se spíše zájmem o ztvárnění postav ze stejného nebo podobného prostředí, s podobným osudem apod. Jakékoliv umělé izolování české literatury od světových, respektive evropských vlivů by proto poškodilo charakter této práce. Ta totiž nutně vychází ze srovnání, z komparace jednotlivých archetypů „la belle Juive“, mapuje jeho postupné pronikání, byť minoritní, do české literární tvorby. V práci Oskara Donatha s názvem *Židé a židovství v české literatuře od Karla Hanka Máchy po Jaroslava Vrchlického* se uvádí, že tím, kdo poprvé uvedl židovské motivy do české literatury, byl významný český romantický básník – a náruživý čtenář Byrona² – Karel Hynek Mácha.

Bylo by ovšem zjednodušující přikládat literárním „výpůjčkám“ určitých motivů a archetypů absolutní důležitost. Mácha nebyl pouhý epigon Waltera Scotta ani George Byrona. Literatura se neobohacuje jen na úkor jině

¹ Fournier, Éric. *La Belle Juive d'Ivanhoe à Shoah*. (str. 9)

² Donath, Oskar. *Židé a židovství v české literatuře od Karla Hynka Máchy po Jaroslava Vrchlického*. (str. 7)

literatury, vzniká z kontextu určité doby, v prostředí určitých tendencí, fenoménů. Jak uvádí i již zmíněný Oskar Donath ve své publikaci, doba, o níž pojednáváme, umožnila Židům, i přes veškeré doložené záznamy antisemitismu, jistou formu emancipace, podporovanou „Mladým Německem“, liberální skupinou literátů.

I tato emancipace pravděpodobně podpořila zájem autorů o židovské postavy. V dobách, kdy Židé byli vystavováni útlaku, byl výskyt židovské postavy v literatuře spojen se stereotypy.

Literatura 19. století, zejména pak jeho druhá polovina, byla plna antisemitismu. Svědčí o tom nejen výpady proti Židům v dobovém tisku, ale i karikované židovské postavy u některých autorů. A tak u některých autorů můžeme vedle sebe najít ostrý výpad proti „hamižnému, odpornému Židovi“, ale také oslavu krásy židovské dívky.

V románu *Ivanhoe* skotského spisovatele Waltera Scotta je Izák, otec Rebeky, okouzující Židovky, přijímán mezi společnost takto:

» Osvald se vrátil a zašeptal pánovi: „Je to nějaký Žid. Říká si Izák z Yorku. Je vhodné, abych ho uvedl do této síně?“

„Ať tě zastane Gurth, Osvalde,“ řekl Wamba s obvyklou nevázaností.

„Pasák sviní je dost dobrý k tomu, aby uvedl do společnosti Žida.“

„Matko boží,“ žasl opat a pokřižoval se, „nevěříci Žid do této společnosti!“

„Má snad židovský pes dýchat stejný vzduch s rytířem Božího hrobu?“ ozval se templář jako ozvěna.

„Namouduši se zdá,“ ozval se se Wamba, „že templáři milují víc majetek Židů než jejich společnost.“ «³

Uprostřed těchto protižidovských výpadů se utvářel archetyp krásné Židovky, umělecký obraz vesměs pozitivní a idealizovaný, a to vlivem převládajícího romantismu⁴. Pro dobu, o níž pojednáváme, byla krása

³ Scott, Walter. *Ivanhoe*. (str. 42)

⁴ Judith Lyon-Caen, Éric Fournier. *La Belle Juive d'Ivanhoé à la Shoah, Revue d'histoire du XIXe siècle*. (str. 231 - 233)

židovských dam ztělesněným „polibkem Orientu“ a přiblížením exotických dálek. Společným jmenovatelem všech těchto literárních postav je právě jejich fyzická krása, v níž se odráží „východní dálky“, a židovský původ, příslušnost k židovskému etniku.

Dále se už ztvárnění archetypu liší autor od autora. Neexistuje tedy jednotná definice, sjednocující hledisko, jež by nám podávalo ucelený pohled na to, co představuje „la belle Juive“. Ani v západní literární vědě není ustálen výklad tohoto archetypu. Pro odlišení a významovou diferenciaci se často na místo pojmu „la belle Juive“ operuje se jmény protagonistek, která jsou vztažena na celé řady jim podobných postav. Setkáváme se tedy s Rebekou, se Sol Hachuel, s Rachel aj. Některé z postav budou předmětem rozboru v další části práce. Jiné postavy s ohledem na odlišné dobové reálie do našeho rozboru zařazeny nebudou. Jedná se např. o Sol Hachuel, též Soleiku, krásnou marockou Židovku, jejíž příběh vychází z pravdivé skutečnosti. Sol je neprávem nařčena z odpadlictví od islámu, aniž by však kdy byla muslimkou. O její nevsední kráse se zmiňuje Joseph Benjamin takto:

„Je hřích, aby taková perla byla v držení Židů, a bylo by zločinem jim zanechat takový šperk.“⁵

I přes sultánovu nabídku cenného daru a vidinu sňatku s pohledným manželem Sol odmítne konvertovat zpět z judaismu na islám. Je proto veřejně popravena za své odpadlictví od islámu.

Sol Hachuel se objevuje ve španělské a francouzské literatuře. Není však jediným příkladným archetypem krásné Židovky v těchto literaturách. Stejně jako řada dalších příběhů i tento posloužil romantickým autorům, kteří v Sol viděli silnou a odhodlanou osobnost, plně seberealizovanou a odmítající zapřít svou individualitu. Sol ztvárňuje aktivní postavu,

⁵ Benjamin, Israel, Joseph . *Eight Years in Asia and Africa, from 1846 to 1855.* (str. 274 – 275)

kteřá raději volí smrt, než aby byla pokořena a musela se tak vzdát svého přesvědčení. Má proto určité znaky „shellyovských“ titánských postav, které neustoupí ani tváři v tvář smrti.

Příběh Sol Rachuel ztvárnil ve španělské literatuře Eugenio Maria Romero. Ten na základě rozhovoru s očitými svědky zaznamenal, a to velmi detailně, podrobnosti o tomto případě.

Osud Sol je podobný Rešině příběhu, postavě dramatu Židovka, které napsal Eugène Scribe. Rešina smrt je však způsobem provedení více drastická. Rebeka, hrdinka Scottova románu Ivanhoe, naopak v konfliktu volí dobrovolný odchod, jako postava svou seberealizaci najde nikoli v jednom konkrétním aktu, ale v celé řadě každodenních dobročinných skutků, v nichž obětuje sebe pro dobro celé společnosti.

Postavy židovských žen jsou tedy zvláštními typy, které na základě výše uvedených příkladů evropská romantická literatura první poloviny 19. století zachycuje. Vzhledem k dobovému antisemitismu je pozoruhodné, že právě židovské dívky mohly být oním prototypem „krás Orientu“. Důležitost archetypu krásných Židovek však netkví pouze v odhalení „milejší tváře antisemitismu“, nýbrž v odhalení, že symbolistní archetyp „krásné Židovky“, Salome aj. z konce 19. století měl své kořeny a předchůdce již v romantické literatuře, není tedy produktem nových uměleckých směrů.

Archetyp „la belle Juive“ zanechal v literární historii důkaz, že i v době vypjatého antisemitismu byly některé židovské postavy, respektive Židovky, hodnoceny pozitivně, v souladu s charakteristickou kompozicí postav byly tyto hrdinky idealizované.

V následující kapitole připomeneme nejzářnější příklady evropských „belles Juives“. Při výběru postav byl brán v potaz jejich reprezentativní charakter, opírající se o výsledky práce jednotlivých evropských vědeckých institucí a ústavů, dále kulturní náležitost autora literárního textu. Tím je doloženo,

že fenomén, který v naší práci sledujeme, není omezen jen na národní literaturu, ale je záležitostí, jak již bylo častokrát připomínáno jinde, celoevropskou. V neposlední řadě hraje roli též dopad zmíněných děl na českou literaturu. Prokázání tohoto vlivu je však vědecky obtížné.

2. 1. George Gordon Byron

Hebrejské melodie

Motiv „la belle Juive“ se objevuje v jádru anglické romantické poezie, totiž ve sbírkách lorda Byrona. V Byronově sbírce, v níž dociluje autor *lahodné hudebnosti a křišťálové čistoty*⁶, v Hebrejských melodiích, které byly do českého jazyka přeloženy Josefem Jiřím Kolářem v roce 1837⁷, se dočítáme v básni *Hle, v kráse jde*:

*„Hle, v kráse jde, jak chodívá,
noc čistá hvězdnou oblohou,
a světla krása zářivá,
i krása tmy v ní jednou jsou,
jako se soumrak zachvívá,
jejž pestré dny znát nemohou.*

*Snad každý stín, snad každý třpyt
navíc by půvab umenšil,
jejž v havraním je vlasu skryt
a jasnou tvář jí osvětlil,
kde myšlenky se zdají dlít
tak čisté, jak zdroj čistý byl.*

*A na tváři a na čele,
tak mírném, klidném výmluvném,*

⁶Byron: *Lyrika*. (str. 115)

⁷Holý, Jiří, Nichtburgerová, Hana. *Podoby Židů v literatuře doby romantismu v českých zemích*. (str. 29)

*prozradí úsměv nesměle
dobro, jež je tu domovem,
dny v čisté lásce probdělé
a srdce vlídné k tvorům všem.“⁸*

Jak některé indicie napovídají, lyrický subjekt v básni opěvuje nevšední ženskou krásu. Tu nevnímá pouze jako krásu tělesnou. Dívá se „této kráse“ do tváře, pociťuje napětí okamžiku, zřejmě pod vlivem okouzlení z nevšední „krásy“ *lyrického objektu*, osoby, která se stala básníkovi Múzou. Za klíčové pak můžeme označit použití spojení *havraní vlas*. Zda je toto básnické epiteton promyšlené sémantické gesto odkazující nepřímo k „židovským kráskám“, mezi jejichž základní charakteristiky, jak je naznačeno v kapitole rozebírající podoby archetypu „la belle Juive“, patří temně černý – tedy havraní – vlas, se již nedozvíme.

Mimo tento nepřímý odkaz na krásu Židovek nalézáme ve sbírce ještě jeden zcela konkrétní:

*„Divoká gazela tak volně žije
v pohoří judejském
a ze všech bystrých pramínků tam pije,
jež rodí Svatá zem.
V lehounkém kroku, v zraku plném krásy
nezkrotná radost k životu se hlásí.*

*Krok lehčí však, víc očí jiskřivějších
Judea viděla
a jiná krása v dobách nejšťastnějších
pod cedry chodila.
Na Libanonu stojí jako stály
jen sličné dcery judejské jsou v dáli.*

⁸ Byron: *Lyrika*. (str. 31)

*A každá palma, která kraj ten stíní
je šťastnější než my,
kde svými kořeny se v zemi vklíní,
tam kde zůstat smí;
nebude kolébku svou opouštět
jak Izraele rozprášené děti.*

*Jen my musíme v smutném putování
jinam jít umírat.
Kde naši otcové jsou pochováni
tam nebudeme spat.
Trůn salemský je vydán potupení
a z Chrámu nezbyl kámen na kameni.“⁹*

V této básni je doslovně zmíněna krása judských žen.

V básni se objevuje pocit židovského „vykořenění“, pocit „stesku“ po židovské pravlasti. Tento motiv nacházíme i u Karla Hynka Máchy v románu Cikáni. Mácha navíc vedle Židů staví i cikány, které se Židy pojí podobný osud.

V české literární vědě existuje množství prací zabývajících se vztahem Byronovy a Máchovy poezie. O případném vlivu Byronových básnických skladeb na Máchu bude pojednáno v části věnující se mapování archetypu „la belle Juive“ v české literatuře stanoveného období, konkrétně při rozboru románu Cikáni.

Archetyp krásné Židovky sice v Hebrejských melodiích nemá konkrétní podobu, tj. není reprezentován konkrétní literární postavou, ale je vsazen do veršů oslavujících krásu *sličných judských dívek*. V rámci mapování literárního archetypu je jeho svébytným, avšak nekonkrétním vyjádřením.

⁹ Byron: Lyrika. (str. 32 - 33)

2. 2. Walter Scott

Ivanhoe

Ivanhoe je patrně nejslavnější román skotského spisovatele doby romantismu Waltera Scotta. Román pojednává o historické etapě anglických dějin. Je však nutno podotknout, že tento obraz z historie Anglie je silně zidealizovaný, má znázorňovat zrození anglického národa ze staré anglosaské šlechty.¹⁰

V této části odborné práce se zaměříme na dvě židovské postavy románu. První z nich je krásná Rebeka a její otec Izák.

V románu je Rebeka charakterizována takto:

»Za veselé projížďky kolem kolbiště upoutal princovu pozornost neklid, který doprovázel Izákovy ctižádostivé pokusy získat lepší místo mezi diváky. Bystré oko princovo Žida ihned poznalo. Daleko příjemněji je však upoutala krása dcery Siónu, která, vyděšena hádkou, úzkostlivě se vinula k rameni starého otce.

Rebeka se vskutku mohla rovnat postavou nejhrdčejším anglickým krasavicím, i v očích tak zkušeného znalce ženské krásy, jako byl princ Jan. Souměrnost jejích tvarů ještě vynikala v jakémsi orientálním rouchu, jež nosila po způsobu žen svého národa. Žlutý hedvábný turban půvabně harmonoval se snědou pletí. Zářivé oči, okouzlující oblouk obočí, pěkná linie orlího nosu, perlově bílé zuby a záplava černých kadeří, z nichž každá, stočena v malou spirálu spletených kučer, klesala a kryla tolik z rozkošné šije a hrudi, kolik dovolovala zahlédnout šála z nejkrásnějšího perského hedvábí zdobená květinami vyšitými v přirozených barvách na nachovém podkladě. Hrdé dámy, jež seděly na tribuně nad ní, třebaže si z ní tropily úsměšky a pošklebovaly se jí, třebaže předstíraly povýšenost, nemohly jí v hloubi duše nezávidět.

¹⁰ MACURA, Vladimír a kolektiv. *Slovník světových literárních děl 2/ M-Ž.* (str. 459)

„U lysé hlavy Abrahámovy,“ zvolal princ Jan, „tahle Židovka je vskutku vzorem té dokonalosti, jejíž kouzlo popletlo hlavu nejmoudřejšímu králi, který kdy žil! Co tomu říkáš, opate Aymere? – U chrámu toho moudrého krále, kterého můj ještě moudřejší bratr Richard nedokázal dobýt, vždyť je to hotová nevěsta z Písně písni!“

„**Růže saronská a konvalinka vonná** (zvýrazněno autorem),“ odpověděl převor jakýmsi nosním tónem. „Ale mějte na paměti, Milosti, je to přece jen Židovka.“ «¹¹

Krásná, skvostná, ale přeci jen Židovka. V dalších částech románu se dozvídáme, že Rebeka svou krásou vyrovná nejkrásnějším dámám Anglie. Kromě krásy je Rebeka obdařena také zvědavou a chytrou myslí. Chová dobré způsoby vůči chudým a má určité léčitelské schopnosti. Takto je v textu charakterizována dcera Izáka, k němuž Rebeka chová velkou úctu a je vůči němu velmi loajální. Rebeka je pravděpodobně jedinou postavou románu, která upřímně věří své víře a náboženskému přesvědčení.

Hodné pozornosti je srovnání Rebeky a biblické postavy Šulamitky z rozsáhle Písně písni. Převor dokonce doslovně cituje části z tohoto biblického textu¹², a to použitím apostrofy, oslovení, které je v citovaném textu zvýrazněno tučně. Šulamitka i Rebeka jsou postavy silné, obě se obětují pro své milované. Rebeka však na rozdíl od Šulamitky svého milého nezískala.

Rebeka je dívka schopná odolávat tváří v tvář předsudkům. Na příklad v jedné scéně oponuje svému milovanému Ivanhoemu, který se vysmíval „židovské zbabělosti“. Rozohněná Rebeka mu připomněla, že Starý zákon je plný dokladů „židovské statečnosti“. Anglická literární kritika charakterizuje Rebeku jako tvrdohlavou, nikoli však arogantní postavu, která věří v sebe a svou víru. Je velmi svobodomyšlná, jako židovská postava totiž znázorňuje ženu, která je pro svou víru odsunuta na periferii společnosti. Nazření této izolace od majoritní společnosti však nemá být

¹¹ SCOTT, Walter. *Ivanhoe*. (str. 68)

¹² Bible. (str. 853)

vnímáno čtenářem negativně. Rebeka tak není tolik svazována společenskými pravidly, její myšlenky jsou ryzí.

V porovnání s Rowenou, sokyní Rebeky, vzniká mezi těmito postavami povahový kontrast. Rowena nedosahuje takových charakterových kvalit, kterými oplývá Rebeka. Přesto je to právě Rowena, kdo v kontextu díla „vítězí“, je tou, která získala Ivanhoea. Rebeka na konci románu zničena odjíždí pryč z Anglie vstříc svému osudu a nachází seberealizaci své osobnosti ve světě každodenních maličkostí a dobročinnosti.

Jiří Holý ve své komentované antologii textů uvádí, že židovské postavy spolu s potulnými umělci a Cikány patří k outsiderům, společenským vyděděncům¹³. Nemají domova ani vlasti. Jejich původ je předurčuje k nízkému postavení ve společnosti, vědomí této odlišnosti se projevuje ve vnitřní opravdovosti postav. Velké sny, jimž se v duchu romantické tradice oddávají, mají vyjadřovat jejich touhu po volnosti a svobodě.

Rebeka je tedy svobodmilovnou, odhodlanou a ryzí „la belle Juive“ anglického romantismu.

S touto postavou se mohli setkávat i čeští čtenáři prostřednictvím překladu Scottova románu.

¹³Holý, Jiří. Podoby Židů v literatuře doby romantismu v českých zemích. (str. 15)

2. 3. Eugène Scribe

Židovka

Eugène Scribe – autor textu s názvem Židovka, které posloužilo jako libreto pro slavnou operu Jacqua Fromental Halévyho – přinesl do francouzského prostředí svébytný typ krásné Židovky.

Děj se vrací do minulosti, odehrává se v době konání církevního koncilu v roce 1414 v Kostnici. Hlavní postavou je mladá Židovka Recha, do níž je zamilován Leopold. Ten své milované tají, že je křesťan, jelikož doba nedovoluje jinověrcům uzavírat mezi sebou manželské sňatky. To Recha zatím netuší. Rešin otec Eleazar a Recha samotná jsou častokrát terčí slovních útoků ze strany společnosti. Předmětem těchto útoků je jejich židovský původ:

„Někteří z lidu: To kacíř, tamto zisk si shání, to Eleazar, Žid, jenž plní měšce jen! Ano, ten.

Recha: (ohlížejíc se po zástupu) Můj otče, pojďme stranou! Ó, pojď! Jen hled', jim záštím zraky planou!“¹⁴

Leopold je na židovský svátek přítomen u Eleazara a Rechy doma. Během slavnosti navštíví Žida, který je velmi bohatý, jelikož se věnuje obchodu, neteř císaře Zikmunda Eudoxie, která usiluje o sňatek s Leopoldem. Ta Leopolda pozná, ale neprozradí jej. Od židovského obchodníka si nechá vyrobit krásný klenot. Mezitím se Leopold prozrazuje Reše. Přemlouvá svou milenkou k útěku a Recha brzy souhlasí. Na útěku je však zastaví Rešin otec, jenž se nakonec podvoluje tlaku mladých milenců a souhlasí se sňatkem. Leopold však nikdy neusiloval o sňatek, jelikož by mu vzhledem k tomu, že je křesťan, velmi ublížil. Toto své stanovisko dá veřejně najevo své milence a jejímu otci. V tomto momentu se mladý pár rozchází.

¹⁴ Scribe, Eugene. Židovka. (str. 9)

Recha stížena pomstou veřejně obviňuje Leopolda ze svazku s jinověrkou, tedy s ní samotnou. Oba jsou podle středověkého práva obviněni, kardinál Borgi je exkomunikuje z církve a případ má soudní dohru.

V gotickém vězení navštíví Rechu Eudoxie, která žádá Rechu, aby stáhla svoji výpověď a tím zachránila Leopoldovi život. Recha nakonec před svou smrtí výpověď stáhne. Ona sama je však uškvařena v kotli horké vody.

Uprostřed tohoto příběhu pomsty, v němž se střetává láska a nenávisť, se zaměříme na postavu Židovky Rechy.

V úvodní scéně nabádá Recha svého otce, rozhořčeného urážkami křesťanů, aby krotil svůj hněv. Žid totiž rušil křesťanský svátek hlukem, vycházejícím z jeho dílny. V šarvátce byla židovská dívka a její otec obklíčeni.

Z obklíčení je propustil až kardinál, kterého Žid znal ze svého pobytu v Římě. Recha davu odpouští, děkuje vlídnosti kardinála. Její otec tak vlídný není. Jeho vzpomínky na kardinála jsou poznamenány tím, že kardinál stál kdysi za vyhnáním Žida z Říma.

„Recha: Vlídnoti té, již on nás chrání, mé důvěry hlas jest ozvěnou, hněv chovat dál mi můj cit brání, zvolna splývá mír zas v duši mou.“¹⁵

Recha je v prvním jednání umírněnější než její otec. V dalším proudu děje však čtenář odhaluje, že i Rešino jednání je hnáno touhou po pomstě, neboť jako zamilovaná osoba se cítila podvedena a zklamána jednáním Leopolda.

Recha oplývá fyzickou krásou. O této kráse svědčí i vyznání zamilovaného Leopolda.

¹⁵ Scribe, Eugene. Židovka. (str. 16)

„Leopold: (Reše)

*Dnes však, hvězdo má,
mé srdce rozkoš cítí,
dnes, kdy záře tvá,
mi vstříc opět svítí,
zpět ráj mi zas dá.*

*Krásy světa v dáli
Bůh mi spatřit přál,
však mně se ničím zdály,
ty když byla's dál!“¹⁶*

Recha dokáže s překvapivou horoucností zapomenout na pouta lásky, která ji vážou k milovanému Leopoldovi, chystá pomstu a nepravdivě obviní Leopolda, čímž ho vystaví nebezpečí smrti. Její horoucnost však není tolik uvěřitelná, možná i proto v závěru hry ustupuje žádosti Eudoxie a svou nepravdivou výpověď stáhne, čímž zachrání Leopoldův život.

Kompozičně není Recha příliš propracována, v libretu se totiž nepracuje s psychologií postav. Do jaké míry je věrohodná autenticita a věrohodnost této postavy, je sporné. I přes tento kompoziční nedostatek můžeme Rechu označit za svébytnou „la belle Juive“ francouzské literatury. Ve Francii měla opera premiéru 23. února v roce 1835¹⁷. Její vliv na českou literaturu se projevil až v druhé polovině 19. století. V té době byla také přeložena do českého jazyka. Mimo pořízené překlady se zde vyskytovaly i texty v originále. Mezi překladatele Scribových her patřili mimo jiné: Sofie Podlipská, Josef Jiří Kolár aj.

¹⁶ Scribe, Eugene. Židovka. (str. 18)

¹⁷ Bara, Oliver. *Romantime. La Juive de Scribe et Halévy (1835). Un opéra juif?* (str. 75 – 89)

3. Archetyp „la belle Juive“ v české literatuře 1. poloviny 19. století

České romantično

Polský spisovatel Andrzej Stasiuk charakterizoval stav české literatury v první polovině 19. století jako „deficit romantismu“. Spisovatel říká doslova¹⁸:

„Český materialismus, oddanost životní materii, jednotlivostem a konkrétům, nedostatek iluzí, nepřítomnost a deficit romantismu, to jsou věci, které mi neustále imponují, protože na příkladu české literatury vidíme, že otázky a odpovědi jsou obsaženy v každodennosti, tedy v tom, co je nám doopravdy dané. Poláci nemají rádi skutečnost a odpovědi hledají mimo ni. Češi vědí, že jiný svět není a nebude a že odpovědi se v něm musejí nacházet. Je jen potřeba je nalézt.“

Účelem této práce není polemika s výše uvedeným výrokem polského autora. Cílem je poukázat na skutečnost, že i přes Stasiukovo tvrzení se v české literatuře 1. poloviny 19. století objevily, byť jen okrajově, prvky sloužící k idealizování literárních postav, prvky, které z pohledu dnešní literární teorie a historie můžeme označit za typicky romantické.

V dalších částech bude nejen vzhledem k onomu „romantickému deficitu“ v české literatuře namísto slova romantismus používán termín romantično. Tento vybraný způsob odpovídá synopticko-pulzačnímu přístupu k interpretaci zvolených děl z 1. poloviny 19. století. Návrh tohoto modelu byl české vědecké obci představen v knize *České literární romantično*.¹⁹

¹⁸ GREHOROVÁ, Bára. Češi vědí, že jiný svět není a nebude. Rozhovor s Andrzejem Stasiukem. In: iLiteratura.cz [online]. 24.8. 2003 cit. [23.9. 2017]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/14113/stasiuk-andrzej>

¹⁹Tureček, Dalibor, a kol. České literární romantično. (str. 92)

Vybraný přístup zachycuje romantismus nikoli jako jakýsi statický literární směr existující a priori v oné době, školsky ohraničený dobou trvání v pevném časovém ukotvení. Romantismus, respektive romantično, je v pojetí synopticko-pulzačním naopak pojímáno dynamicky a v širších hranicích. Model odmítá chápat romantismus v kauzálních vztazích, tj. jako střídání uměleckých směrů v etapách následujících po sobě, kauzalita je vystavena v této publikaci kritice podobně jako kauzalita u filozofa Huma. Jednotlivá díla chápe synopticko-pulzační přístup spíše jako události na poli literatury. Pojem romantično v sobě na rozdíl od romantismu zahrnuje více významových tříd, jeho slovní rozsah je větší. To umožňuje posunout standardní vymezování romantismu v tradici české literární historie až na samý počátek 19. století, postihnout větší škály tendencí, které do české literatury proudily z jiných částí Evropy. V neposlední řadě zahrnuje i tzv. novoromantické tendence, které se v české literatuře znovu objevovaly od 70. let 19. století.

Pro nás je vhodné užívat termín romantično z důvodu zařazení nestejnorodých autorů do jedné skupiny. Tvorba autorů se však vyznačuje některými společnými rysy. Prvním společným znakem je přibližně doba, v níž všichni vybraní autoři tvořili, tedy první polovina 19. století. Druhým znakem je pak umělecký charakter díla, přítomnost typicky romantických prvků, idealizace postav aj. Konečně posledním společným znakem je pak zájem o židovský svět, respektive zakomponování židovských postav do literárních textů. Kvalitativní naplnění těchto znaků je u každého autora jiné.

Na následujících řádcích budeme analyzovat vybrané literární postavy z literárních textů jednotlivých autorů. Následně určíme, zda tyto postavy odpovídají archetypu krásné Židovky.

3. 1. Karel Hynek Mácha

Cikáni

Karel Hynek Mácha patří beze sporu mezi nejvýznamnější české romantické literáty. Při rozboru Máchova díla můžeme s jistotou mluvit o romantických tendencích, které prostupují celou jeho tvorbou. On sám byl romantismem silně ovlivněn, formován byl především četbou romantických autorů.

V autorových zápiscích najdeme záznamy z četby Byrona, Shakespeara, Goetha, Scotta aj.²⁰

První autor z řady uvedených – Byron – měl pak výrazný vliv na Máchovu tvorbu. Jan Jakubec ve svých Dějinách literatury české dokonce hovoří o „byronském romantismu“ Karla Hynka Máchy a jeho stoupců.²¹ Jakubec striktně uvádí, že Mácha nepatří mezi pouhé Byronovy epigony, oplývá naopak vlastní autentičností a neobyčejnou originalitou.

Předmětem našeho zájmu nebude však stopování *byronismu* v Máchově díle, nýbrž Máchův román *Cikáni*, vydaný až posmrtně roku 1857, v němž se objevují židovské prvky, respektive postavy. Setkáváme se zde s postavou jménem Lea. Mácha ji popisuje ve své knize takto:

„Při chaloupce v malé besídce seděla dceř jeho Lea. Fantasticky spíše než přiměřeně oděná, vysoká, štíhlá postava. Bílý, řasný šat až přes bosé nohy dosahující byl přepjatý černým, stříbrem protkávaným páskem. Hlavu měla vysokým tureckým šátkem ovinutou, na způsob ženštin svého národa, bydlících v krajinách východních, a husté černé kadeře padaly pod okrytem tímto kolem bledé, krásné tváře na černou šíji. Jasně zářily veliké černé oči upřené do nekonečné dálky; však nepohnutý její hled do pustého modra a podivný význam obličeje srovnaný s oblekem jejím – a snadno bylo uhodnouti, že na rozumu pomatena jest. Ruce její hrály si nevědomky s nějakým kvítkem, roztrhující listky jeho.“²²

²⁰Štěpánek, Vladimír. Karel Hynek Mácha. (str. 48 – 58)

²¹Jakubec, Jan. Dějiny literatury české. (str. 765)

Dále pak uvádí:

*„Ona stála před ním ve včerejším východokrajinném obleku, černé kadeře vyvýšovaly milou bledost něžného obličej; a ty černé oči, které se dnes po prvé usmívaly, neodložily ještě dlouho trvající smutek, takže se mladému cikánovi – vpravo starobylé zříceniny pevného hradu, vlevo v růžovém světle jitra stupně písčité skály vidoucím – zdálo, že patří ve tvář nejkrásnější dcery síónské, slzami se usmívající nade zříceninami zpustlé Jeruzalém.“*²³

Kdo je ona tajemná Lea, jejíž „východní“ krásu Mácha prostřednictvím hrdiny románu tolik opěvuje?

V románu se dále uvádí, že Lea je dcerou starého sedmdesátiletého starce Efraima, věrného syna kmene izraelského.

Židovský původ Ley a způsob popsání jejího vzezření odpovídá prototypu „krásné Židovky“, s níž se setkáváme i ve světové literatuře. Dlouhé černé vlasy a tmavě černé oči patří mezi základní atributy archetypu „la belle Juive“. Mácha k těmto tělesným atributům přidává i specifické duševní vlastnosti. Upoutá nás především autorem diagnostikovaná pomatenost na rozumu, zřejmě způsobená tragédií prožitého zneuctění, následkem čehož se postava Ley vyznačuje silně prožívaným vnitřním životem, v němž city výrazně převládají nad rozumem.

Postava Ley má v kompozici románu svůj význam nejen jako jedna z románových postav, její symbolika se také utváří ve spojitosti s postavou jinou – s postavou mladého cikána. O něm Mácha píše takto:

„I on byl, ač postava jeho nepatrná a v vzrůstu svém zohyžděna byla, i on byl jinou krásný, co se obličej jeho dotýče. Černé kadeře, temné vousy byly ozdoby kolem krásné, význačné tváře, jenž dlouhým cestováním

²² Mácha, Karel, Hynek. A jen země je má. (str. 223)

²³ Mácha, Karel, Hynek. A jen země je má. (str. 254)

temnorudě opálena tak smutně a půvabně se usmívala. Celé jeho chování bylo, každé hnutí, každé hnutí jevily náramnou živost a temnorudého oka skoro divoké časem vzplanutí prozrazovalo, že milování jeho rovně k přání, jakož i k obávání jest; což však v srdci děvčete vždy jen větší budi lásku.“²⁴

Autor tyto dvě postavy, u nichž často zdůrazňuje jejich etnický původ, spojuje prostřednictvím příběhu. Dovídáme se, že obě postavy k sobě zahoří silnou láskou. Není to však pouze cit lásky, jenž obě postavy spojuje. Pojí je i společný osud „věčných poutníků“ a „vyhnanců“. Motiv cikánského poutníka²⁵, vydeděnce se objevuje v české literatuře poměrně často. Více se tímto fenoménem zabývá Daniel Soukup ve své publikaci „Cikáni“ a česká vesnice.

Lea i mladý cikán totiž patří k národům, ona k židovskému, on k romskému, jimž podmínky nedovolily setrvat ve své pravlasti. V části knihy zpívá Lea o osudu svého národa:

*„Jeruzalém zpustnul – ni místo neznámo,
rozprášen můj národ, potupa mu zlá,
kam by hlavu sklonil, místa mu nedáno,
daleko prach otců, daleko vlast má.“*²⁶

Tento motiv židovského „bloudění po světě“ a „vyhnanství“ známe i z Byronových Hebrejských melodií. Máchovi jako náruživému čtenáři Byronových děl jistě neunikl, námět přejal i do svého románu. Tento názor zastává i Oskar Donath ve své publikaci Židé a židovství v české literatuře 19. století I:

*„Byronovská jsou obě hlavní díla Máchova: báseň Máj a román Cikáni. Druhé z nich obsahuje židovské prvky, k nimž dal zajisté podnět Byron svými Hebrejskými melodiemi. Anglický básník v nich píše o židovském národě.“*²⁷

²⁴ Tamtéž (str. 255)

²⁵ Soukup, Daniel. „Cikáni“ a česká vesnice (str. 70)

²⁶ Mácha, Karel, Hynek. A jen země je má (str. 228)

²⁷ Donath, Oskar. Židé a židovství v české literatuře I. (str. 7)

Mácha tak mohl poznat motiv „krásné Židovky“, který byl popsán v kapitole s názvem Archetyp „la belle Juive“ ve světové literatuře. Mimo to se zajímal o osud Židů, neboť první kapitola románu je uvedena básní polského autora Malczewského, v níž lyrický subjekt, respektive Marie teskní po ztracené židovské vlasti.²⁸

Nepevnost a nedostatečná ukotvenost na určitém území pak koresponduje s charakterovou nestálostí postav Ley a mladého cikána. Obě postavy jsou povahově živé, u mladého cikána se tato živost, místy až impulzivnost manifestuje skrze činy do okolí. Je to on, kdo sužuje Leu svou chorobnou žárlivostí, nutí ji k bolestivému přiznání. Následkem tohoto naléhání se zhoršuje Lein psychický stav, pomatena na rozumu nakonec tragicky zemře při bouři v lese.

Zajímavé je i porovnání postavy Ley a jejího otce Efraima. Zatímco ona je vykreslena jako kráska z cizokrajného Orientu, prostředí tolik lákavého svým námětem pro autory tvořící v době romantismu²⁹, podoba starého otce je ovlivněna určitým kontextem doby. Starý Žid je v románu ztvárněn jako velmi zbožný člověk, v jeho promluvě v rámci textu nalézáme mnoho tzv. biblismů a odkazů na Starý zákon a starou židovskou náboženskou literaturu, svědčících o jeho hluboké zbožnosti a pokoře před Bohem. Nejen výběr jazykových prostředků, ale i způsob jejich uspořádání má připomínat archaický jazyk Bible:

» I starý žid přistoupil, prose, aby zde zůstal, a v prosbě jeho se ziskužádost s láskou k dceři své podivně střídala. „Zde bude stánek náš! - Dlouho-li ještě může býti přáno šedinám mým, abych bydlel mezi vámi a abych vládl jméním svým mezi vámi? A jestliže budu shromážděn k otcům svým a prach můj v cizou zašlapán bude zemi, kdož ochrání nešťastnou dceru Izraele, kdož jí ochrání jmění, které nashromáždil otec její ve strastech

²⁸Mácha, Karel, Hynek. A jen země je má. (str. 220)

²⁹Holý, Jiří. Nichtburgerová, Hana. Podoby židů v literatuře doby romantismu v českých zemích. (str. 15)

života toho?“

Při jmenování svého jmění vždy se bázlivě ohlížel, aby žádný mimo cikána neslyšel toto.

„Kdož se ujme dcery siónské, až otec její usne povolán v lůno Abraháma?“ Potupenť národ náš, žádného práva nešetří se k cizincům. Kdo ochrání před potupou dítě zpustlé Jeruzalém? Jako vlci v pohoří pustém číhají na nás, aby se rozdělili, „ ohlížeje se šeptal, „o rouno beránčí.“

Hluboký zármutek obestřel srdce dcery mé,“ mluvil starý žid stoje před nimi, „jako v chladnou mlhu halí studené vody Cedronu hory olívy; a proud slzí jejích byl co silný pramen zdroje Siloah, hučící v oužlabí skalném; leč příští tvé zaplašilo mlhu s palmy na Jordánu a slze její jsou rosa na rozkvetlé růži Jericha.“ «³⁰

Pro téma naší práce má větší vypovídající hodnotu pasáž, v níž starý Žid rozmlouvá o svém jmění. Žid se vždy náležitě ohlédne, zda jeho zmínku o nashromážděném jmění nikdo neslyšel. Takové pojetí postavy *vyhovuje* majoritnímu hodnocení židovských obyvatel v tehdejší době, je zatíženo negativním vnímáním Židů ve společnosti. Židé často plnili ve společnosti úlohu věřitelů, půjčovali lidem peněžní kapitál, který získali ze své kupecké a obchodní činnosti, na vysoký úrok. Je však třeba upozornit, že negativní vnímání Židů majoritní českou společností bylo dáno i jinými důvody, např. Jan Neruda, jehož díla označují někteří literární vědci za antisemitská, vytýkal Židům malé nadšení pro *českou otázku*.³¹ Židé se podle Nerudy totiž většinou ztotožnili s německou buržoazií a pro české národní cítění neměli pochopení.

V české literatuře se negativní vnímání Židů odrazilo v postavě tzv. Žida lichváře. Ve světové literatuře je podobným typem literární postava Shylocka ze Shakespearovy hry *Kupec benátský*. Jméno hlavní postavy pak dalo název celé skupině postav podobného ražení. Mezi další jména s negativní konotací patřil *Barabáš*.

³⁰ Mácha, Karel, Hynek. *A jen země je má.* (str. 255)

³¹ Frankl, Michal; Toman, Jindřich. *Jan Neruda a Židé. Texty a kontexty.* (str. 57)

Tato jména ztělesňovala v literatuře sledovaného období záporné židovské vlastnosti, mezi něž patřila touha po majetku, necitelnost, přednost peněz před štěstím vlastního dítěte.

V případě postavy Efraima je jeho způsob chování při zmínce o nashromážděném jmění komický. V textu nenalzáme přímou zmínku o lichvářství, naši postavu můžeme proto charakterizovat jako postavu tzv. *harpagonovskou*, neboť i on se – podobně jako slavná postava z Moliérova dramatu *Lakomec* – obává o své jmění, své jmění velmi důtklivě ochraňuje před cizími vlivy. Podobnost s Harpagonem je pouze povahová.

To utváří nečekanou komiku v románu, který je jinde prodchnut exaltovanými dialogy mezi dalšími postavami. O této románové zvláštnosti, mísící prvky tragédie a komična, píše již Šalda:

*„Po soudobé romantické poetice mísil Mácha vznešenost s groteskností, tragiku s hrubou komikou, romantismus i naturalismus. Vedle figur a scén tragických staví Mácha důsledně a uvědoměle odpovídající jim postavy a scény pitvorné, karikatury šeredna a směšnosti, drásavý a ironický rub k velikosti, síle a kráse.“*³²

Při srovnání postavy starého Žida a Ley si můžeme povšimnout nápadné charakterové odlišnosti těchto osob. Bohu oddaný stařec Efraim, jehož jméno v hebrejském jazyce znamená *plodný, úspěšný*, představuje typ Žida ze střední vrstvy, který celoživotní pílí a odříkáním nashromáždil určitý majetek.

Jeho dcera, Lea, jež symbolizuje citově bohatou, mladou bytost toužící po bezmezném romantické lásce a která ztělesňuje *nového člověka* na přelomu 18. a 19. století, ovlivněného ideály individualismu a svobody, představuje podobně jako Jarmila v *Máji* typickou Máchovu figuru, pro niž je příznačný

³² Šalda. František Xaver. *Studie literárněhistorické a kritické* (str. 298)

tragický osud.

Lea byla svedena hrabětem Valdemarem Lomeckým. Tu na hrad k hraběti přivlekla Angelina, v níž mladý Cikán pozná svou matku. Cikán je veden nenávisí k hraběti Lomeckému, který svedl jeho milovanou Leu. Ta v zoufalství zemře, brzy po ní umírá i její otec Efraim. Nedlouho poté je v lese nalezena mrtvola hradního pána. Na jeho mrtvole byl nalezen plášť mladého Cikána – tento důkaz následně postačí k tomu, aby byl Cikán souzen za vraždu hraběte. Vývoj příběhu graduje v momentu, kdy se k vraždě přizná společník mladého cikána. Ten zabil hradního pána proto, že mu kdysi v Itálii svedl milou Angelinu. Za svůj čin je popraven.

V závěru románu se mladý cikán dozvídá pravdu o svém skutečném původu – jeho otcem byl hrabě Lomecký. Ten mu stačil ještě před smrtí odkázat svůj majetek. Mladý cikán v souladu s romantickými ideály ale dědictví odmítne a vydává se v cikánských šatech „toulat po světě“, zklamán z neutěšitelného stavu společnosti.

Rozborem a kritikou románu se zabývalo několik literárních badatelů.

V roce 1907 hodnotil kompozici Máchova románu František Václav Krejčí takto:

„Vlast Židů a cikánů, tak daleká, nedosažitelná, nenávratně ztracená, jest pouhým symbolem, do něhož proniká Mácha svou bezpředmětnou touhou, symbolem právě tak, jako jím byl daleký věk dětinský v Májí.

Toto židovství a cikánství vnáší do Máchova díla exotický tón. Tu ponejprv objevuje se ona záliba v malebném cizokrajném kostýmu, již lze pak stopovat v celém průběhu českého romantismu, od Máchy až k Hálkovým epickým básním a Zeyerovým indickým legendám a žaponským bájím.

V charakteristice obou kmenů jeví se u Máchy snaha idealizovat je ve směru liberalistických sympatií. Židé tu jsou pojmáni jako rasa snivých elegiků, zasluhujících soucitu, a nikoliv ještě jako praktičtí obchodníci a páni moderního světa; cikáni Máchovi nejsou špinaví a zchytralí, nýbrž

vyšnoření a sentimentální.“³³

Způsob, jakým Mácha ztvárnil židovské, potažmo cikánské postavy v románu je na svou dobu překvapivý. Jan Podlešák ve své studii s názvem Židovské postavy v Máchových Cikánech píše:

„Ačkoliv Mácha usiloval o věrné zpodobení svých židovských hrdinů, přece jenom nepodal jejich realistický portrét. Především by v době Máchovy nebylo možné, aby ortodoxní Žid dal svou dceru za manželku cikánovi nebo vůbec křesťanovi, dokonce ani tehdy ne, kdyby jeho dcera byla duševně nemocná. Nábožensko-společenské přehrady a předsudky mezi židovskými a křesťanskými společenstvími byly totiž v oněch dobách ještě příliš silné. Při hodnocení židovských hrdinů v románu Cikáni však nebudeme postrádat jejich realistické zobrazení, ale oceníme hlavně autorovu dobrou vůli i odvahu, s níž dokázal představit Židy tehdejším čtenářům jako sympatické lidi, hodné nejen soucitu, ale i úcty. A to v době dozívajícího feudalismu, kdy román vznikal, nebylo málo. Vždyť náboženská a sociální diskriminace a legislativní segregace Židů byla tehdy u nás i jinde ještě samozřejmostí.“³⁴

Domníváme se, že na základě výše podané charakteristiky, opřenu o řadu vědeckých pramenů, můžeme postavu Ley zařadit k literárnímu archetypu „krásné Židovky“. Postava se navíc vyznačuje prvky typickými pro Máchovy postavy. *Bledost něžného obličeje* je znamením i pro Máchovu hrdinku v románu Marinka, zneuctění, které Lea v dětství zažila, potkalo i Jarmilu v básni Máj.

³³Krejčí, F. V. Karel Hynek Mácha. Kniha o českém básníku. (str. 119)

³⁴ Podlešák, Jan: Židovské postavy v Máchových Cikánech. Židovská ročenka 5748. (str. 74 – 78)

3.2. Jan Kollár

Slávy dcera

„Kollárova Slávy dcera je mrtva. Je snad nejmrtvější ze všech děl, která byla v českém jazyce napsána.“³⁵

Parafrází slavného výroku německého filozofa Fridricha Nietzscheho uvedl literární kritik Martin C. Putna svůj výklad k novodobému úplnému vydání Kollárovy sbírky Slávy dcera. Svůj výrok podporuje třemi důvody, které vedly k „vyčpělosti“ tohoto díla.³⁶ Prvním důvodem „vyčpělosti“ je dle něj ideologie, jíž je prosycena celá sbírka. Jedná se o ideologii panslavismu, k níž se Jan Kollár prostřednictvím svých myšlenek hlásil. Idea panslavismu v Kollárově podání směřovala k postupnému kulturnímu, politickému a ekonomickému sjednocování Slovanů, a to pod vedoucí úlohou Ruska. Tato tendenčnost Kollárovo dílo zdiskreditovala již v dobách národního obrození.

Při pouhém letmém čtení sbírky narazíme na množství zvláštních jazykových výrazů, které „přispívají“ k neaktuálnosti díla. Kollárův jazyk je silně archaický, dnešnímu čtenáři málo srozumitelný.

Dílo klade vysoké nároky na erudovanost čtenáře. Sám Kollár byl s přibývajícím věkem spíše slavistickým vědcem než básníkem. I proto se na různých místech sbírky objevují vědecké doklady, které mají dokázat výlučnost Slovanů. Ty jsou vesměs nepravdivé, ve své době měly pouze podpořit ideu panslavismu, v níž Kollár hledal ochranu před germanizací a maďarizací.

³⁵Kollár, Jan. Slávy dcera, Báseň lyricko-epická v pěti zpěvech. Překlad a výklad Slávy dcery z panslavistického mýtu do kulturní historie. Výklad: Martin C. Putna. (str. 9)

³⁶Kollár, Jan. Slávy dcera, Báseň lyricko-epická v pěti zpěvech. Překlad a výklad Slávy dcery z panslavistického mýtu do kulturní historie. Výklad: Martin C. Putna. (str. 9)

Ve sbírce Slávy dcera se setkáváme s postavou Židovky Ester. Lyrický subjekt ji v jednom ze sonetů ve 4. zpěvu popisuje takto:

*„Sotva se to stalo, jakás dáma
po nebi se slavském přemává
a tu s králi, s pány pohrává,
hezká sice, ale derzost sama;*

*osoba ta nebyla mi známa,
však že, když se jí co podává,
při všem dříve „košér“ mumlává,
zdála se být dcerou Abrahama:*

*zvím pak, že to ta, co oslepila
Kazimíra a tím Polákům
víc než mor a vojny uškodila;*

*ihned umkla z ráje slavských sester
a šla ku bradatým židákům
židovka ta, jejíž jméno Ester.“³⁷*

Ve svém komentáři Martin C. Putna podává výklad, v němž tvrdí, že Ester byla konkubína polského krále Kazimíra III. Velikého. Literární kritik se opírá ve svém tvrzení o kronikáře Długosze, který ve své kronice psal o vlivu Židovky Ester na přiznání privilegií polským Židům. Historičtí badatelé ale dospěli k poznatku, že Kazimír III. přiznal Židům privilegia dříve, než se seznámil s krásnou Ester.³⁸ Tento poznatek však Kollár nemohl mít k dispozici. Příběh ztvárnil podle dostupných dobových pramenů.

Kollárem ztvárněná konkubína Ester se nápadně liší od židovských hrdinek námi zpracovaných autorů. Od Máchovy Ley, pomyslného vzoru

³⁷ Tamtéž (str. 275)

³⁸ Kollár, Jan. Slávy dcera, Báseň lyricko-epická v pěti zpěvech. Překlad a výklad Slávy dcery z panslavistického mýtu do kulturní historie. (str. 275)

počestnosti a nevinnosti, odlišuje Ester její drzá, vypočítavá a odhodlaná povaha. Ester jako kdyby se řídila heslem, že účel světí prostředky. S tímto přístupem dosahuje svých cílů. S dalšími židovskými postavami ženského pohlaví pak Ester spojuje její krása. Tato krása je prodejně využívána za účelem uznání privilegií.

O tom, jak obecně smýšlel Jan Kollár o Židech, napoví verš, v němž figuruje slavné jméno *Rothschild*:

*„Vím, že tato růže přemilená
trůn mi v přínos dáti nestrojí,
vím, že ke službě Jí nestrojí
peněžita Rothshildova měna ...“³⁹*

I zde, byť v umírněnější formě, dýchá z veršů určité zaujetí vůči Židům. Židé u Kollára představují skupinu, která nikdy nebyla s to se ztotožnit s myšlenkou slovanské vzájemnosti, Židy autor vnímá jako protipól Slovanů. Židovská postava Ester ve Slávě dceři není idealizována, není ovlivněna romantickými ideály. Je to postava přizemní, intrikánská.

V kompozici sbírky měla Ester pozoruhodnou úlohu. Zpočátku pobývala v tzv. Nebeslavsku, doslovně v „nebi Slovanů“, v němž vedle Slovanů dleli i Neslované, kteří však Slovanům a slovanské myšlence byli příznivě nakloněni. V Nebeslavsku tak bylo dovoleno pobývat německému spisovateli Goethovi, filozofu Herderovi apod.

Ester byla podobně jako Fridrich Falcký, který v *tíživém čase pro české království raději hodoval*⁴⁰, pro zbabělost a nečestnost z Nebeslavska vyhnána. „Mumlavý“ jazyk židovské dívky mohl být rovněž důvodem pro vyhnání.

³⁹ Kollár, Jan. Slávy dcera, Báseň lyricko-epická v pěti zpěvech. Překlad a výklad Slávy dcery z panslavistického mýtu do kulturní historie. (str. 43)

⁴⁰ Toman, Jindřich. Slovanství a česká kultura 19. století. Sborník příspěvků. (str. 353)

Tuto interpretaci připouští i další části sbírky, v níž je vyjádřen odpor k tzv. dvojjazyčnosti některých autorů té doby.

*„Nemilujit', pravda, dvojjazyčnost,
avšak dána jim tu hospoda
aspoň pro žert nám a pro rozličnost.“⁴¹*

„Mumluvá“ řeč Židovky se neslučovala s požadavkem na jazykovou rovnoprávnost češtiny. Jak již bylo řečeno v předešlých částech práce, Židé vesměs přijímali jazyk německý jako prostředek pro dorozumívání, neboť němčina se silně uplatňovala v oblastech, s nimiž Židé prostřednictvím své kupecké činnosti přicházeli do styku. Židovka Ester odpovídá takovému modelu „Žida“, který nemá pochopení pro české zájmy. Báseň i z tohoto důvodu sklouzává k stereotypu „mumlavého Žida“, přenáší ji i na postavu ženského pohlaví.

Ester představuje – v české literatuře zcela ojedinělou – „drzou la belle Juive“. Není to však drzost hravá, nýbrž nepříjemná, bezohledná, za níž postava v průběhu času pyká vyhnáním z Nebeslavska. Postava Ester tak symbolizuje oddělení Čechů a Židů v politickém a kulturním životě v první polovině 19. století. Její zařazení k „la belle Juive“ je proto sporné, jelikož nevykazuje známky idealizace, respektive úplně chybí, její role v kontextu díla je negativní.

⁴¹ Kollár, Jan. Slávy dcera, Báseň lyricko-epická v pěti zpěvech. Překlad a výklad Slávy dcery z panslavistického mýtu do kulturní historie. Výklad: Martin C. Putna. Academia. Praha 2014 (str. 236)

3.3. Václav Kliment Klicpera

Israelitka (Židovka, Staročeský soud)

Na hře s názvem Israelitka, v jiném názvu pak také Židovka, popřípadě Staročeský soud, pracoval Václav Kliment Klicpera při svém pobytu v moravské Blučině v roce 1842 – Moravanům hru také odkázal.⁴²

O hře Israelitka se dramatik zmiňuje v soukromé korespondenci své ženě Marii. Dopis, v němž tak činí, je datován dne 30. srpna. Originál tohoto dopisu je uchován ve sbírkách literárního archivu Národního muzea.

Poprvé se hra *Israelitka* objevila na divadelních prknech 7. ledna roku 1844, a to v pražském divadle v Růžové ulici. V tištěné podobě kniha vyšla v roce 1847 Gabrielovým nákladem.

Hra začíná momentem, kdy se Žid Daniel raduje ze svého bohatství a zlata, a je náhle vyrušen návštěvou své dcery Juty, která běduje otci, že je v otázce výchovy příliš nemilosrdný. O Jutu se v témže čase uchází jistý Kosrev. Ten chová k Jutě milostný cit, který ale není ze strany Juty opěťován.

» *Kosrev: Ó zůstaň, královno květů! Dej mi do sebe dýchati sladkou vůni tvou, a oku se pásti na sličném tvaru a tvé barvě přeutěšené. Úzce obmezené nebe klene se mi nad hlavou, a tys hvězda kněžna na tom nebi, jednou v dlouhém věku vycházejíc a zacházejíc. O jak málo kdy jest mi dán, do blankytu oka tvého se dívati; tak že bych celou svou mysl za pitomost mořských obyvatelů dal, kdyby mně dobrotivá obraznost spanilou tvář tvou do srdce a do každé krůpěje krve byla nevryta. Otče Danieli, bohatý, bohatý otče, daruj mi tento klenot svůj, a nákladná loď, statkem Bathuelovým přeplněná, poplyne k tobě do přístavu.* «⁴³

Případný vztah mezi Jutou a Kosrevem není podporován ani Jutiným otcem Danielem.

⁴² Válek. Vlastimil. Z korespondence Václava Klimenta Klicpery. (str. 104)

⁴³ Klicpera. Václav, Kliment. Israelitka. (str. 13)

» **Daniel:** *Tys šílenec, a běda tomu, kdo tvou rukou voditi se dá. Kdyby ses platnými důvody překonati a obrátiti dal, nestáli bychom tu, a nejednali o věci, která se již před rokem od nemožnosti nelišila. Avšak věz a viz tu hrázi, proti proudu navezenou.*

Ani pak, až ptactvo v lůně mořském lítati, a ryby v povětrí budou plovati; až ohněm led a mrazem vary se budou roditi; až národ izraelský odklestiv se od stromu víry v Boha Aronova modlám pohanským bude se klaněti – pokud. Danieli, mysliti a mluvíti jest dáno – ani pak nebude chotí tvou, nebude domácnosti tvé korunou tato dívka, která slove Juta. «⁴⁴

Juta se schází s Častoslavem, mužem křesťanského vyznání, jejich vztah je milostný⁴⁵.

» **Častoslav:** *Aj, od té doby, co jsem tě jako okouzlenou na obraz Panny nejsvětější hledící spatřil, od toho tam okamžení za vlastní jsem tebe kladl a měl. «*

Na jedné schůzce Juta projevuje zájem stát se křesťanskou a Častoslav nabízí dívce útěk od despotického otce. Juta po chvíli nabídku přijímá. Zároveň ale pocituje hlubokou vinu za své činy. O Jutiných citech k jinověrci se dozví Kosrev, který osnuje pomstu proti svému sokovi. V důsledku Kosrevovy pomsty je Juta odvedena do vězení. Mladý Častoslav se za ní poté přimlouvá u svého otce Hronova.

» **Častoslav:** *Viděl jsem ji, spatřil jsem ji, když kráčela do vězení mezi těmi pochopy, jako anděl mezi zlosyny. O, to oko charpomodré, a na něm duše nezkalená tak velebně se zjevující, jako slunce zlatoskvělé na blankytném nebes klenutí! Otče! Otče! Kěž bys zhlédl to ušlechtilé nebes stvoření, jeho líce, sníh a růže, a v nich tolik čarovnosti. «⁴⁶*

⁴⁴ Klicpera, Václav, Kliment. *Israelitka*. (str. 15 – 16)

⁴⁵ Tamtéž (str. 25)

⁴⁶ Klicpera, Václav Kliment. *Israelitka*. (str. 55 – 56)

Juta je tedy společně se svým otcem předvedena před soud, jenž má důkaz, zda se scházela s křesťanem. To Juta sama přizná.

» **Jaroslav:** *V jakém to stavu, způsobu aneb poměru byliste a jste jeden druhému?*

Juta: *V jakovémžto věrná, s horkou duší odevzdaná služka k velemocnému pánu jest, svému veliteli.* «⁴⁷

Odmítá však vyradit jméno milovaného, soud ji z tohoto důvodu odsuzuje k upálení. V napínavém momentu vstoupí na scénu královna Eliška, která na základě starého zemského práva zajistí Jutě milost. V ten okamžik k ní přistoupí její milovaný Častoslav. Je poznán, označen za jejího svůdce a vsazen do vězení. Odtud mu tajně touží pomoci královna Eliška, Častoslav však její pomoc odmítá.

V dalším dějství na pomezí Kladska zmírá pomatením Kosrev, jeho tělo je hozeno do řeky Metuje. Juta má být zbavena života, za její život se ještě přimlouvá její otec Daniel, dokonce nabízí soudu, že dceru nechá pokřtít a provdá ji s nevolníkem či jiným prostým mužem.

Juta souhlasí pod podmínkou, že s výše uvedenými body bude souhlasit Častoslav. Ten před soudem vypoví, že Juta je již křesťankou a po veřejném doznání to potvrdí i Juta. V závěru dramatu je odhaleno, že Juta ve skutečnosti není dcerou Daniela, není tedy ani Židovka.

Hra má shodné znaky s operní předlohou Eugèna Scribeho. Na rozdíl od Rechy však Juta v závěru dramatu neumírá. Děj tedy není tragický.

Juta podle výše uvedených charakteristik odpovídá archetypu „krásné Židovky“ jen částečně. Idealizace Juty není provedena s romantickou

⁴⁷ Klicpera, Václav Kliment. *Israelitka*. (str. 77)

precizností, nenalézáme podobné prvky stylizace postav jako u Máchy. Vzhledem k tomu, že Juta není pravou Židovkou, je jen osobou, která byla od dětství vychovávána v židovském prostředí, neoplývá tedy „východní krásou“, je její zařazení k archetypu problematické. Její zařazení k archetypu je dáno spíše podobností se Scribeho Rechou, která tradičně ve francouzské literární vědě k tomuto archetypu bývá řazena.

3.4. Josef Jiří Kolár

Pražská čarodějnice a Pražský žid

Josef Kubín ve své kritice⁴⁸ s názvem *Spor Mikovcův s Tylem* byl toho názoru, že Josef Jiří Kolár spolu s F. B. Mikovcem přinesli do českého divadelního světa širší rozhled a orientaci na evropské drama soudobé i klasické. Podnětné pro českou literaturu v tomto období byly zejména překlady děl klasiků světové literatury. Josef Jiří Kolár přeložil některé hry Shakespearovy: *Hamleta*, *Kupce benátského*, *Macbetha* a *Zkrocení zlé ženy*. Překládal i autory jemu časově bližší, a to z 18. i 19. století, jako na příklad Goetha, Schillera. Zajímavý je v souvislosti s tématem naší práce jeho překlad *Hebrejských melodií* od G. G. Byrona. Josef Jiří Kolár je přeložil v roce 1837.

Byrona si mimo to Josef Jiří Kolár velmi vážil, z obdivu k Byronovi přijal dokonce prostřední jméno Jiří⁴⁹. Osvojení jména pak pomyslně značí Kolárovo programové přiznání se k romantismu.

Kolár se často námětově vrací – podobně jako další romantikové – do české historie. Názvy i obsah Kolárových dalších her – *Mistr Jeroným*, *Žižkova smrt* – potvrzují, že tomu tak skutečně bylo. Nejde však o ztvárnění historie v jejím faktickém a doslovném převedení, nýbrž o fiktivní a imaginativní invenci autora. Ztvárnění historie není u romantiků neutrální,

⁴⁸Kubín, Josef. *Spor Mikovcův s Tylem*. (str. 169)

⁴⁹HOMOLOVÁ, Květa, Mojmír OTRUBA a Zdeněk PEŠAT. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století: slovníková příručka*. (str. 136)

přísně vědecké, je to spíše ozvláštňující kolorit pro romantický děj, připomínka „zašlých časů“, tak nezkažených na rozdíl od světa, v němž tehdejší romantikové žili a z něhož tak často, nejvíce ke snu, utíkali⁵⁰.

Dalším charakteristickým znakem, jakýmsi „vlysem“ Kolárovy tvorby, je jedinečná fantastika. Jeho patrně nejslavnější román *Pekla zplazenci* je založen na míšení fantaskních a hororových prvků. Mystika, tajemno obohacovaly často děj romantických básní a próz, nevyhnuly se ani dramatické tvorbě.

Oskar Donath si ve své publikaci *Židé a židovství v české literatuře 19. a 20. století* všimá při rozboru Kolárovy hry *Pražský žid* zejména postavy Falu Eliaba.⁵¹ Tato postava představuje v české literatuře ojedinělý typ „vlasteneckého Žida“, který vsazen do poměrů doby pobělohorské neváhá a pomáhá českým protihabsburským pánům jednak peněžní bezúroční půjčkou, jednak poskytnutím úkrytu pro dceru hraběte Mansfelda. Falu Eliab tak stojí optikou 19. století, které dobu pobělohorskou hodnotilo velmi negativně, na straně dobra, tedy na straně protihabsburské koalice. Jeho židovské kořeny jsou však jakousi „abrací“ v české literatuře 19. století. Židé nebyli většinou přijímáni jako postavy sympatizující s českým národním obrozeneckým hnutím, Židům bylo často vytýkáno jejich přilnutí k německé části společnosti.

V Kolárově *Pražské čarodějnici* a ve hře, která z této prózy vychází, je to však jinak. V *Pražském Židovi* vystupuje Žid, který se v některých replikách hluboce ztotožňuje s češtvím a pomáhá mu reálně i svými činy. Dle Oskara Donatha je poprvé v *Pražském Židovi* do české literatury zakomponována postava „českého Žida“. Donath tvrdí, že *Pražský Žid* je z tohoto důvodu tendenční drama, hlásající ideu českožidovskou⁵².

V naší práci se budeme zabývat především vedlejší postavou Eliabovy ženy

⁵⁰ Vlašín, a kol. *Slovník literárních směrů a skupin*. (str. 186)

⁵¹ Donath, Oskar. *Židé a židovství v české literatuře 19. století* (str. 20)

⁵² Donath, Oskar. *Židé a židovství v české literatuře 19. století*. (str. 23)

– Židovkou Rebekou.

Postava Rebeky vstupuje na scénu v prvním jednání promluvou:

» **Eliab:** *Dnes Hospodin porazil toho řvoucího českého lva – hluboká mu zasažena rána, a nebude ran konce, až národ dokrvácí.*

Rebeka: *A naše jmění v prach se rozsype, pročez hledmež sebrati, co nám zde od toho úpadku zbylo, nakvap utíkejme odtud pryč.*

(...)

Rebeka: *Co nazýváš svou vlastí, co svými přáteli? Nazýváš kraj ten svou vlastí, kde ani zdravého povětrí nalapati se nemůžeš, kde chrámy svého Hospodina v smrdutých koutech stavěti musíš, kde úroda přírody na tebe se neusmívá, kde před sluncem se skrývati musíš, aby křesťanští komárové tvé tělo neuštípali, kde každý východ tvého úkrytu řetězy přepažen, aby sobě příliš mnoho té vlasti neosoboval; a nazýváš svými přáteli to plémě křesťanův, ježto kydá svou uštěpačnou slinu na tvůj židovský vous, ježto přechoasto smolné věnce a pochodně vmetalo do našich příbytkův, jež neuznává k nám slibu ani pravdy, jež loupí a krade naše jmění, naše životy stálým týráním hubí – to tvoji přátelé, jichžto opustiti nechceš?*

Eliab: *Neopustím. Ano, zde má vlast, má drahá, česká vlast, ač jsem pouze Židem v ní narozen. Jeruzaléma pro nás již není a nebude. Tam sídlí a vládne Jakubem již prokleté plémě Ismaelovo. Zde však jsou hroby otců mých, jichžto živobyť bylo též živobyť utrpení. Vlast jich bolestí je také vlastí mou, ten úkryt jich skrovných radostí poskytuje mi též tichounký útulek, kde se modliti a s Hospodinem těšiti mohu, zde v této zemi, v tomto sídle tolikeré světovládné slávy, spatřil jsem boží světlo, zde jsem rostl a duši svou tříbil, zde jsem v obchodu a v obcování boдрého národu zbohatl, zde vzešlo i jméno mé uznalostí poctivců, ano i dvou mocných králův v úctě a slávě – protož pravím s hrdým vědomím: mezi Čechy byla má kolébka, můj šťastný domov, a mezi Čechy budiž také můj klidný hrob. «⁵³*

⁵³ Holý, Jiří. Podoby židů v literatuře doby romantismu v českých zemích. Komentovaná antologie textů. (str. 37)

Rebeka ihned po bitvě na Bílé hoře nabádá svého manžela, aby opustili českou zemi, bojí se o rodinný majetek, o nějž by celá rodina mohla přijít, jelikož její manžel finančně podpořil české stavy v boji proti habsburskému panovníkovi. Falu Eliab nicméně nedbá jejich obav, navíc ukryje dceru hraběte Thurna, odbojného českého pána, ve svém domě. I přes všechny výtky manžel Rebece neuposlechne. V dalším vývoji hry patří již Rebeka k vedlejším postavám. V pátém dějství se dovídáme o její smrti, způsobené překotnými událostmi souvisejícími se zatčením a souzením jejího manžela. Nedlouho po ní v samotném závěru umírá i Falu Eliab.

Na základě analýzy textu nelze s vědeckou platností určit, zda postava Rebeky náleží k archetypu krásné Židovky. V původním dramatickém textu ani v pozdějších úpravách nemá Rebeka rysy charakteristické pro představitelky námi sledovaného literárního archetypu. Interpretace postavy je navíc velmi obtížná, neboť v textu dramatu svého manžela odrazuje od pomoci protihabsburské koalici, jelikož se obává o osud rodu. Chápání této výzvy nemuselo být v době národního probuzení neutrální, jelikož čeští obrozenci vytýkali Židům nezájem, ba přímo negativní stanovisko k tzv. české národní otázce.

Krátce se zmíníme i o postavě Vereny, která je v prvním jednání představena jako dcera hraběte Thurna, účastníka protihabsburského povstání. Thurn u Falu Eliaba ukrývá svou dceru Verenu, neboť se domnívá, že zde bude v bezpečí. Žid Thurnovi půjčí bezúročně peníze a dceru hraběte Thurna u sebe skutečně ukryje. Jelikož časy nejsou bezpečné, začnou slídit kolem Židova domu lidé poplatní habsburské straně. Verena je prozrazena a v záchvatu vzteku vyzradí, že je dcerou hraběte Thurna.

Žid Falu Eliab a Verena jsou postaveni před soud a souzení. Verena je navíc nařčena z údajného konvertování k judaismu a čarodějnictví. Jelikož jsou tato nařčení v průběhu hry vyvrácena a Verena vyvázne z pout smrti, nezabýváme se dále v této práci touto postavou. Je však třeba připomenout

její podobu s Rechou ze slavného dramatu Židovka.
Recha však na rozdíl od Vereny Židovkou skutečně je.

Verenu tedy nepokládáme za typ, který by odpovídal archetypu „krásné Židovky“.

4. Závěr

V této kvalifikační práci jsme se zaměřili na analýzu archetypu „la belle Juive“ neboli krásné Židovky v české literatuře v letech 1801 až 1850. Kritériem pro zařazení autorů byl přibližný rok vzniku autorova literárního textu. Literární texty byly vybrány na základě práce s odbornou literaturou, která mapovala židovské postavy v literatuře stanoveného období.

Na základě analýzy zvolených literárních textů bylo zjištěno, že archetyp „la belle Juive“ se objevuje i v české literatuře stanoveného období. Podoba archetypu je u každého autora specifická, u Josefa Jiřího Kolára se archetyp nevyskytuje. Žena Falu Eliaba, Rebeka, nemá charakteristické rysy krásné Židovky. V literárním textu není popsán fyzický vzhled postavy. Je pouze zmíněn její starší věk, který není pro literární archetyp „la belle Juive“ typický. Postava nejeví ani známky idealizace.

Krásnou, ale drzou Židovku Ester nalézáme ve čtvrtém zpěvu Slávy dcery od Jana Kollára. Tato konkubína polského krále Kazimíra III. je hodnocena optikou antisemitského 19. století. Je vypočítavá, prospěchářská, slouží jen židovským zájmům. Navíc nemluví krásnou řečí, je charakterizována jako „košér mumlává“. Postava Židovky Ester je, jak dokládá hodnocení v textu, čistě negativní. Ani její krása nepromítá její charakterové vady. Postava Židovky Ester je však ve Slávě dceři marginální. Kromě jediného sonetu není dále v textu zmiňována.

Pravděpodobně nejvýraznějším příkladem krásné Židovky v české literatuře stanoveného období je Máchova Lea z románu Cikáni. Lea stojí spolu s Klicperovou Jutou v centru děje, proto je její role v románu poměrně výrazná. Jako typická romantická hrdinka je Lea osamělá, nevinná, s bohatým vnitřním životem plným vášně. Silné citové vzplanutí k cikánovi, další hlavní postavě románu, dokládá její citovou závislost na druhých osobách. Lea není hrdinkou plně seberealizovanou a odhodlanou, je spíše pasivní a odevzdaná osudu. Je kontrastem k osobě cikána, do nějž je

zamilována. S osobou cikána jí spojuje pocit vykořenění, neukotvení a osamělosti. Obě tyto postavy jsou idealizované v duchu romantismu. Na rozdíl od cikána je však Lein osud poněkud krutý. Následkem žalu a výčitek umírá. Její smrt v románu je předmětem mnoha vědeckých výkladů a není zcela jistě vysvětlen její významotvorný ani kompoziční účinek. Smrt krásných Židovek se však objevuje i v ostatních evropských literaturách.

Poslední námi zvolený autor Václav Kliment Klicpera ve hře *Israelitka* pracuje s námětem, který byl ztvárněn i v jiných kulturních oblastech. Děj se odehrává mimo území Čech. Analýza archetypu u této postavy je rovněž sporná, neboť v dramatickém spádu se ukáže, že Juta ve skutečnosti není pravou Židovkou, byla jen vychovávána v židovském prostředí.

Vybrané texty tedy dokládají přítomnost archetypu „la belle Juive“ v české literatuře.

Resumé

In this thesis, we focused on the analysis of the archetype „la belle Juive“ (or Beautiful Jewess) in the Czech literature from 1801 to 1850. Criterion for choosing texts of selected authors was the year of their publishing. The text were chosen on the base of work with professional literature.

After the analysis, it was discovered that the archetype appears in the Czech literature of the stated time.

The image of the archetype varies from author to author. There is no image of the archetype in Josef Jiri Kolar's text. The wife of Falu Eliab, Rebeka, does not have the typical appearance which beautiful Jewess usually have. There is also mentioned her old age. She is not idealized.

In the forth part of Slavy dcera, we can see Ester, the beautiful, but impudent Jewess. Ester is not the main character of this part. She is negative. She isn't able to speak clearly and without Jewish accent. This is criticized by the author.

The most striking example of the archetype in the Czech literature is Lea who is main character of Mácha's novel Cikáni. She is similar to Klicpera's main character named Juta. They are both the main characters of the stories, Lea is lonely, innocent, passionate, with rich inner life. She loves a Gipsi man, however, their love is unequal. She is emotionally addicted to him. She is not mature, self-realized, she is passive. The Gipsi is the very opposite.

They both don't have homeland, both are foreigners in country they stay in. They are idealized and represent typical romantical heroes. The destiny of Lea is very cruel. Due to her grief, she died in the middle of the story. The death of this character is discussed by scientists.

Vaclav Kliment Klicpera, the last one author, works in his play with the plot which is similar to plays performed in the West. The plot is situated outside the Czech Republic. Juta's belonging to the archetype is also questionable because she finds out she is not real Jewess.

All evidence proves the presence of the archetype of „la belle Juive“ in the Czech literature.

Literatura

- 1) Bara Olivier. *La Juive de Scribe et Halévy* (1835). *Un opéra juif?*. In: *Romantisme*, 2004, č. 125. Juifs, judéité à Paris au début du XIXe siècle. (str. 75 – 89)
- 2) BENJAMIN, Israel Joseph. *Eight years in Asia and Africa from 1846 to 1855*. Hanover [Germany]: The author, 1859.
- 3) *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad*. (7. opravené) vydání. Praha: Česká biblická společnost, 2001. ISBN: 8085810298
- 4) Byron. *Lyrika*. Mladá fronta. 1950
- 5) DONATH, Oskar. *Židé a židovství v české literatuře 19. století*. Brno: O. Donath, 1923.
- 6) FOURNIER, Éric. *La belle Juive: d'Ivanhoé à la Shoah*. Seyssel: Champ Vallon, c2011. ISBN 2876735636.
- 7) FRANKL, Michal a Jindřich TOMAN, ed. *Jan Neruda a Židé: texty a kontexty*. Praha: Akropolis, 2012. ISBN 978-80-7470-009-5
- 8) HAUMANN, Heiko. *Dějiny východních Židů*. Olomouc: Votobia, 1997. Velká řada (Votobia). ISBN 80-7198-181-8.
- 9) HOLÝ, Jiří a Hana NICHTBURGEROVÁ, ed. *Podoby Židů v literatuře doby romantismu v českých zemích: komentovaná antologie textů*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016. ISBN 978-80-7308-683-1.
- 10) HOMOLOVÁ, Květa, Mojmír OTRUBA a Zdeněk PEŠAT. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století: slovníková příručka*. Vyd. 2. Praha: Československý spisovatel, 1973.
- 11) JAKUBEC, Jan. *Dějiny literatury české II*. Nákladem Jana Laichtera. Praha, 1934.
- 12) KOLLÁR, Ján. *Slávy dcera: báseň lyricko-epická v pěti zpěvích*. Praha: Academia, 2014. Europa (Academia). ISBN 978-80-200-2359-9.
- 13) KLICPERA, Václav Kliment. *Israelitka: drama we čtweru dějstwi*. W Praze: J.A. Gabriel, 1847.
- 14) KREJČÍ, F. V. *Karel Hynek Mácha: kniha o českém básníku*. V

Praze: nákladem Grosmana a Svobody, 1907.

- 15) MACURA, Vladimír. *Slovník světových literárních děl*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1989. ISBN 80-207-0948-7.
- 16) MÁCHA, Karel Hynek. --*a jen země je má*. Praha: Mladá fronta, 1973.
- 17) PODLESÁK, Jan. Židovské postavy v Máchových Cikánech. *Židovská ročenka 5748*, Rada Židovských náboženských obcí 1987/1988.
- 18) SOUKUP, Daniel. "*Cikáni*" a česká vesnice: konstrukty cizosti v literatuře 19. století. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2013. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 978-80-7422-243-6.
- 19) SCOTT, Walter. *Ivanhoe*. 4. vyd. Praha: Albatros, 1989.
- 20) SCRIBE, Eugène. *Židovka: velká opera o 5 jednáních*. Alois Wiesner, 1902.
- 21) Spisy Karla Hynka Máchy, sv. III. Literární zápisky, deníky, dopisy, eds. Karel Janský, Karel Dvořák a Rudolf Skřeček. Odeon, Praha 1972.
- 22) ŠALDA, F. X. *Studie literárně historické a kritické*. V Praze: Melantrich, 1937.
- 23) ŠTĚPÁNEK, Vladimír. *Karel Hynek Mácha*. Praha: Melantrich, 1984.
- 24) TUREČEK, Dalibor. *České literární romantično: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: Host, 2012. ISBN 978-80-7294-733-1.
- 25) VOLEK, Vlastimil. *Korespondence Václava Klimenta Klicpery*. 1954.
- 26) VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literárních směrů a skupin*. 2., dopl. vyd. Praha: Panorama, 1983.